

ALOJZ BENAC, *Obre. I. A neolithic settlement of the Starčevo—impresso and Kakany cultures at Raskršće*, în *Wiss. Mitteil. des Bosnisch—Herzegovinischen Landesmuseums*, Bd. III, Heft A, Sarajevo, 1973, p. 327—429; 21 fig. în text + pl. I—XXXVI;
 IDEM. *Obre. II. A neolithic settlement of the Butmir group at Gornje Polje*, în *Wiss. Mitt. B.—H.L.*, Bd. III, Heft A, Sarajevo, 1973, p. 5—190; 18 fig. în text + pl. I—LXVII

După cum reiese din indicarea paginilor aceleiași publicații în care sînt cuprinse cele două monografii asupra săpăturilor din punctul Obre, autorul a preferat să înceapă prin publicarea monografiei așezării celei mai recente (Obre II), deoarece cercetările au fost făcute aici înaintea celor din așezarea mai veche (Obre I) și, în funcție de aceasta, prelucrarea materialelor, redactarea textului și traducerea lui în limba engleză au fost terminate întii pentru Obre II și apoi pentru Obre I. Întrucît însă ambele monografii sînt publicate în același volum, socotim preferabil să începem trecerea lor în revistă cu aceea privind așezarea mai veche. Săpăturile în ambele așezări au fost făcute în colaborare de către un colectiv iugoslav și unul american primul condus de A. Benac, iar al doilea de M. Gimbutas, fiecare colectiv săpînd anumite porțiuni din așezările respective și rezervîndu-și studierea și publicarea rezultatelor obținute. În ceea ce privește colectivul iugoslav, din care au făcut parte foarte mulți cercetători bine-cunoscuți de la diferite universități și muzee, acad. Benac și-a îndeplinit sarcinile prin aceste două monografii, iar publicarea rezultatelor colectivului american a fost făcută de colectivul american în vol. IV al aceleiași publicații.

Săpăturile de la Obre I, după unele sondaje de identificare în 1967, au fost întreprinse în 1968, timp de două luni, și în 1970, o lună, săpîndu-se în total 606,50 m², așezarea fiind însă destul de întinsă (ca 22 000—25 000 m²), dar se precizează că satul inițial nu a avut mai mult de 4 000—5 000 m²; adîncimea maximă a stratului de cultură este de 2,80 m, dar nu peste tot. În unele dintre sondaje s-au putut identifica două faze culturale principale — una a culturii Starčevo și cealaltă a culturii Kakanj, iar în altul patru faze culturale, dar cel mai vechi nivel conține materiale incerte, așa încît s-ar putea să fie numai trei faze culturale. Dintre acestea, cele mai vechi aparțin culturilor Starčevo-Impresso, iar celelalte diferitelor etape ale culturii Kakanj.

Autorul numește primele două faze *cultura Starčevo-Impresso*, deoarece materialele specifice acestor două culturi se găsesc im-

preună. În prima dintre aceste faze predomină elementele ceramice Starčevo, în cealaltă se începe o schimbare, deși ceramica cu barbolină continuă să predomine, în timp ce tehnologia ceramicii adrialice-impresso e total diferită. După părerea autorului, prezența acestor elemente diferite indică un regim exogamic în societatea neolitică. În orice caz, deocamdată, această cultură mixtă este cea mai veche din neoliticul Bosniei. Faza III indică o schimbare radicală, dezvoltată pe baze autohtone și constituie o continuitate culturală bine dovedită. Nu e vorba de o migrație, atît ceramica cu barbolină, cît și ceramica monocromă fiind continuarea elementelor anterioare, putîndu-se admite eventual existența unor noi influențe pentru unele forme ceramice, dar nu și noi veniți. Formarea definitivă a culturii Kakanj s-a petrecut în faza IV, care împreună cu faza III (numită Proto-Kakanj) aparțin neoliticului mijlociu. În felul acesta autorul renunță la părerea sa mai veche, potrivit căreia elementul principal al culturii Kakanj ar fi trebuit căutat în Bazinul Dunării.

Am schițat astfel concluziile autorului înainte de a trece pe scurt în revistă diferitele rezultate mai importante, pentru a nu trebui să așințim mereu cărei culturi îi aparțin diferitele faze.

În cele ce urmează vom ține seama însă de ordinea în care sînt descrise de autor materialele și tratate problemele.

Toate resturile de locuințe aparțin fazei III și erau foarte prost păstrate, metoda de construcție fiind aceeași de-a lungul întregii evoluții, nedescoperindu-se găuri de pari, deși pereții erau din lemnărie cu lutulală probabil pe ambele fețe, iar fundațiile, întărite la colțuri cu pietre mari; altelei pietrele erau de-a lungul tuturor pereților. Interiorul era uneori complet acoperit cu o podină de lut, care în unele cazuri a ars în timpul incendiului locuinței (sau, spune autorul, a fost arsă în cursul construirii casei). De obicei locuințele aveau o singură încăpere — de ca 4—5 × 2,50 m, dar s-a descoperit și o locuință cu două încăperi, avînd în total 9 × 7 m. Sub colțul nordic al uneia dintre locuințe (K la) s-au găsit un grup de oase, diferite cioburi și cîteva pietre mici, indicînd un fel de sacrificiu pe locul unde urma să fie construită

casa, deoarece oasele erau aranjate în linie. Și sub pietrele care înconjurau un cuptor s-a găsit o grămadă de oase de animale cu multe pietre.

Lângă o locuință s-au găsit resturile unei anexe, probabil o magazie.

În ultimele trei faze s-au descoperit vetre; unele rotunde, cu pietre de riu la bază și lut deasupra sau chiar înconjurate de pietre, altele fiind numai de lut sau numai de piatră etc. S-a găsit în același timp o serie de puncte de lucru (atelieri), din diferitele faze, cele mai caracteristice fiind acelea pentru sfărâmat grăunțele; unul era construit din lespezi, printre care s-au găsit trei rîșnițe de piatră, două ace de os, unelte de corn de cerb și o unealtă mare de os.

Majoritatea oaselor de animale sînt de bovine (50–60%), restul provenind de la ovicaprine și de la animale sălbatice, oasele de porci și de cîini fiind foarte puține. Totuși autorul este inclinat să creadă că boii nu erau folosiți pentru plug sau pentru poveri, ci numai pentru hrană. Micul număr de oase de porci constituie o deosebire esențială față de cultura Butmir, unde porcii au jucat un rol important în economie (vezi Obre II). Nu se poate preciza cit de dezvoltată era agricultura, dar probabil a jucat un rol secundar în toate cele trei faze principale: Starčevo-Impresso, Proto-Kakanj și Kakanj. Se cultiva griul (*triticum diococcum* și foarte rar *monococcum* sau *compactum*) și mai puțin mazărea și lîntea.

Unele piese — între care și un fragment de podoabă neterminată de scoică *Spondylus* — dovedesc relații de schimb (autorul spune chiar comerțul) cu Adriatică; iar obsidiana venea probabil din munții Bükk; în schimb chihlimbarul pare să fie de origine locală.

La baza stratului de cultură s-au descoperit în 1968 4 schelete (trei de copil și unul de tînr — în poziție chircită), iar în 1970 s-au găsit resturile altor 4 schelete. Unul dintre scheletele de copil ședea rezemat de o lespede de piatră, în jur fiind o mică zonă de piatră, ca și cum ar fi fost pavată, iar oasele altuia se aflau pe o podină întărită de foc, avînd în mijloc un cerc de pietre, după care totul s-a acoperit cu un strat gros de pietre de riu. În ultimele două morminte, ca și în altele daltfel, s-au găsit diferite piese de inventar, inclusiv topoare de tip calapod și obiecte de podoabă legate de ritualul înmormintărilor. După părerea autorului nu e vorba de o necropolă propriu-zisă, ci de centre de cult cu sacrificii de copii legate de o anumită formă a cultului solar, explicație sprijinită de un disc de lut, decorat, descoperit într-unul dintre morminte, dar după părerea noastră neconvîngătoare. În ceea ce privește sacrificiile de copii, se arată că acest punct de vedere a fost adop-

tat pe baza concluziilor formulate încă în 1954 de Hortensia Dumitrescu privind înmormintările speciale de la Traian-Dealul Finținilor.

Puținele statuete descoperite nu sînt concludente pentru a se descria locul lor în viața spirituală a locuitorilor așezării, dar dacă ele reprezintă pe zeița-mamă sau zeița-pămînt, fiind în acest caz simbolul fertilității, autorul crede că se poate vorbi de două culte: unul al discului solar și altul al fertilității. Asupra acestei probleme se va reveni în monografia privind Obre II, așa că nu mai stăruim aici.

Într-o serie de capitole sînt descrise și studiate pe rînd uneltele, armele și podoabele și apoi sculptura în lut, pentru ca apoi să se treacă la studiarea detaliată a ceramicii, pe faze, subliniindu-se caracteristicile diferitelor categorii ceramice.

În capitolul 9 sînt discutate relațiile dintre culturile Starčevo, Impresso și Kakanj în această așezare (capitolul avînd subtitlul „stratigrafie culturală”) și este precizată apartenența culturală a fiecărei faze, pe care noi am amintit-o de la început. În capitolul 10 se discută relațiile cu alte grupe culturale neolitice, arătîndu-se că faza II de la Obre I reprezintă faza finală a evoluției culturii Starčevo, așezarea fiind situată la periferia acestei culturi. Dar absența totală a elementului spiralic în decorul de la Obre I și prezența ceramicii monocrome de tip adriatic și a celei impresso arată că componenta Starčevo de la Obre I reprezintă o variantă distinctă a culturii Starčevo. Analiza materialelor fazelor III—IV arată că originea grupelor culturale Proto-Kakanj și Kakanj trebuie separată de procesul de formare al grupei Vinča și al celorlalte grupe ale neoliticului mijlociu.

Rhytonurile cu 4 piciorușe de tip Danilo, din faza III (Proto-Kakanj) dovesc adoptarea unui cult special — răspîdit pe o foarte vastă zonă (Grecia centrală, Tesalia, Albania, Kosovo, Dalmația, Muntenegru, Herțegovina, Bosnia centrală), dar acest component Danilo de la Obre I nu înseamnă și participarea acestei culturi la procesul etnografic de formare a grupei etnice Proto-Kakanj, ci numai adoptarea unor elemente de cult. Ar trebui însă, credem noi, să se țină seama că tradiționalismul binecunoscut al populațiilor neolitice împiedica adoptarea unor culte și forme de cult străine, fără participarea și a unor elemente etnice.

În ceea ce privește cronologia (capitolul 11) se precizează că problema cronologiei absolute va fi tratată ulterior de M. Gimbutas pe baza datelor C 14 și se discută numai cronologia relativă, sintetizată și în două tabele sincronice. Față de culturile din România se precizează sincronismele: Leț II-Obre I, fazele

I/II; Leț III (= Criș III) — Obre I, fazele II/III; Boian I — Obre I, fazele III/IV și Boian II — Obre I, faza IV.

Intrucât însă Boian I este sigur posterior fazelor Vinča A2—B1, sincronice cu Kakanj II—III, aceste sincronisme ar trebui revăzute pe baza unei discuții mai aprofundate, ceea ce nu se poate face într-o recenzie.

În sfârșit, în concluzii (capitolul 12) se precizează: a) Cultura Proto-Kakanj este o grupă culturală pentru prima dată precizată la Obre I, procesul formării ei fiind diferit de acela al culturii Butmir; în cultura Kakanj baza autohtonă se îngustează, dar anumite elemente rămân permanente, la care se adaugă altele noi, neputându-se admite că fiecare cultură a neoliticului timpuriu ar fi rezultatul unei noi migrații. b) Între așezările Obre I și Obre II nu există o continuitate directă, deși ele sînt situate la 200 m distanță una de alta. Pentru dispariția așezării Obre I autorul se gîndește la relațiile sociale — poate endogamia, care întotdeauna duce la degenerare și moarte. c) Componentele culturale și etnice pe care s-au format culturile Starčevo/Impresso și Proto-Kakanj la Obre I au venit din aceeași direcție și se datoresc permanențelor curente socio-economice dintre Adriatica și nord-est, văile riurilor Neretva și Bosna fiind cele mai importante artere prin care în neolitic se făcea legătura între bazinul adriatic și zonele de la Sava și de la nord de Dunăre, d) Bosnia centrală se află la încrucișarea a două mari zone culturale și etnice din această parte a SE Europei.

Sondajele și săpăturile în așezarea Obre II au avut loc în 1963, 1964, 1965, 1967 și 1968, săpîndu-se în total peste 1 000 m², suprafața care nu reprezintă însă decît ca 1/15 din întinderea așezării, cea mai mare suprafață unitară săpată avînd 850 m², iar așezarea ca două hectare. S-a putut constata că în general stratul de cultură are cca 3 m grosime și se împarte în trei faze: a) faza veche, cultura Kakanj; b) faza mijlocie, cu material tipic pentru cultura Butmir; c) faza tîrzie, cu materiale Butmir fără decor spiralic și cu fragmente ceramice de tip Lisičići. Pe lîngă vecina așezare Obre I, destul de aproape se mai află o serie de alte așezări neolitice, dintre care unele foarte bine cunoscute în urma săpăturilor sistematice — Kakanj, Arnautović și Okolište —, iar ceva mai departe Butmir, Kiseljak, Nebo, Mujevine și Crkvina. În această regiune centrală a Bosniei au evoluat numeroase grupe culturale, dintre care cele mai ample dezvoltate sînt Kakanj (așezările Obre I, Kakanj și Arnautović) și Butmir (așezările Obre II, Butmir, Okolište și Nebo),

dar în același timp unii membrii ai grupei Starčevo au trăit alături de acestea, putîndu-se observa totodată influențe ale culturilor (autorul spune „stilurilor”) Vinča și Lengyel.

Datele stratigrafiei arată că n-a existat nici o întrerupere în viața așezării, neînclinîndu-se nici o urmă de nivel steril; de multe ori construcțiile și gropile dintr-un strat au distrus resturile din stratul precedent. S-au observat urmele a patru incendii, care au distrus multe locuințe, identificîndu-se opt niveluri de locuire în cursul celor trei faze culturale principale și descriîndu-se detaliat resturile tuturor locuințelor identificate. S-a putut constata că acestea au fost construite din pietre, lemne și lut — la unele întrebunțîndu-se toate materialele, la altele numai lemne și lut, iar altelei numai lemne. Uneori în jurul găurilor lăsate în pămînt de parii de susținere ai pereților se aflau grămezi de pietre, iar altelei pietrele erau așezate în lungul pereților. Podina este din lut bătătorit și a ars uneori la roșu după incendierea caselor.

În unele cazuri s-au găsit și resturi de pereți interiori, casele fiind împărțite în două încăperi. Forma caselor era dreptunghiulară, dar unele dintre construcțiile făcute exclusiv din lemne aveau un perete în formă de absidă și s-ar putea ca ele să fi fost anexe, nu locuințe propriu-zise. Dimensiunile locuințelor erau destul de diferite (8,60 × 4,20; 5,80 × 4,00; 8,50 × 4,50 și chiar 11 × 7,50 m).

Resturile uneia dintre casele din orizontul 3 (K 13), păstrîndu-se în condiții mai bune, sînt descrise detaliat; în prima cameră se afla un cuptor în colțul de NV, întreaga suprafață din jurul lui fiind acoperită cu obiecte și vase *in situ*, iar în dreapta fiind groapa cu cenușă; între resturi, semințe carbonizate, iar la stînga și o rișniță pentru sfărîmat semințele. Un sferd din încăperea principală, avuse un fel de platformă de scinduri, pe care se aflau alte vase, ceramica aflîndu-se dealtfel și în cealaltă încăpere. Aici s-au descoperit și multe unelte, ceea ce arată că era destinată unui atelier casnic.

În afară de cuptoarele din interiorul locuințelor, s-au descoperit și cuptoare și vetre exterioare, precum și multe ateliere pentru lucrarea uneltelor și pentru fărîmarea grăunțelor de cereale.

Se poate spune că așezarea reprezintă un sat, cu șiruri de case, spațiile dintre acestea fiind de 3—5 m, iar printre ele se aflau locurile pentru lucru (ateliere). În ultimul nivel distribuția locuințelor diferă, lăsîndu-se pe latura nordică o zonă neconstruită. E probabil că în general într-un nivel nu erau mai mult de 50—60 de case, cu cca 300—400 de locuitori. Se presupune că așezarea a putut avea mai multe spații libere — un fel de

„piețe”, una dintre acestea, din nivelul 5, fiind acoperită cu lut și avînd pe ea trei cuptoare.

Cea mai importantă ocupație a locuitorilor era creșterea animalelor domestice, dintre care bovinele erau în majoritate (peste 50% din totalul oaselor); urmează porcii și numai apoi ovicaprinele, în timp ce oasele de ciine sînt puține

Și aici lipsesc date care să permită să se afirme că boii erau folosiți și pentru lucrări agricole. Vinatul era practicat pe scară normală, cca 14—15% din oase fiind de animale sălbatice. Agricultură era bine dezvoltată. Pe baza analizelor făcute de Jane Renfrew s-a constatat că *Triticum monococcum* era cultivat pe scară întinsă, iar orzul mult mai puțin. Autorul e de părere însă că semințele descoperite în jurul vetrelor nu erau „măcinate”, ci se fierbeau sau se coceau întregi, afirmație care ni se pare însă contrazisă de numeroasele rînișne de mîină descoperite, dintre care una chiar lingă cuptorul descris mai sus.

Un rol important în viața economică l-a jucat *trocul*, sau poate chiar „comerțul”, în toate trei fazele descoperindu-se și ceramică pictată importată de la Adriatică. Erau însă legături și cu nordul Bosniei, cu cultura Lisičići. Unele dintre vasele grosolane aparțin tocmai tipului Tuzla și e probabil că erau aduse cu sare din zona Tuzla și Gorunja Tuzla. În schimb nu admite părerea că toată ceramica pictată de pe zona răsăriteană a Adriaticii ar fi fost importată din Italia, obiecție desigur întemeiată.

Surprinde numărul mic al statuetei, spre deosebire de așezarea de la Butmir.

Nici în așezare, nici în împrejurimi nu s-a găsit vreo necropolă. În schimb în așezare s-au descoperit 11 schelete de copii mici, opt din faza I și trei din faza II, unele chir-cite, altele pe spate și în general fără inventar. Toate acestea au fost schelete de „prunci” și s-au găsit în aceeași zonă a așezării, autorul socotind că este vorba de un cult special al îngropării morților, deoarece lipsesc scheletele de adulți; eventual ar fi copii ucși, sacrificai și îngropați în centrul așezării în faza incipientă, după aceea renunțându-se la aceste sacrificii. Dar explicația ultimă e contrazisă de faptul că și în faza II s-au găsit asemenea schelete. Noi credem însă că nu trebuie să ne gândim neapărat la sacrificii de copii pentru toate descoperirile similare, căci atunci ar trebui să admitem o asemenea practică foarte răspîndită în sud-estul Europei în epoca neoneolitică, deoarece și în alte așezări s-au descoperit schelete de copii sub locuințe. La Căscioarele de exemplu, sub locuințele nivelului mediu (A2) din centrul așezării am descoperit scheletele a 10 copii mici, îngropați

toți în poziție chir-cită pe stînga și cu capul în aceeași direcție.

E mai degrabă vorba de obiceiul de a se îngropa copiii morți în vîrstă fragedă (mortalitatea infantilă fiind de altfel foarte ridicată) sub locuința familiei, pentru ca în felul acesta ei să continue să rămîină în preajma părinților.

Acad. A. Benac crede că a putut identifica și existența unui cult al securii de piatră, deoarece într-un loc, în faza II, între două lespezi de piatră, acoperite cu arsură, se aflau 16 topoare de piatră așezate regulat și orientate mai ales N—S, lingă care se aflau și unele cuțite de silix, sule de os și două piese rotunde de lut ars cu gaură la mijloc, precum și trei vase grosolane, mari, dintre care unul plin cu pămînt amestecat cu pleavă.

Toate acestea ar sugera un loc de cult; dar din fig. 13a rezultă că nu toate topoarele aveau aceeași orientare, așa că ar putea să fi fost acolo un atelier, sau mai degrabă un mic depozit, căci toate piesele erau finite. Alt punct, denumit *axe-making*, e interpretat tot ca loc de cult — dar fiind vorba de un loc pentru făcut topoarele, a fost evident un mic atelier și nu un loc de cult. De aceea sîntem sceptici în privința existenței unor indicii cerle pentru un cult al securii la Obre II.

Tot astfel nu ni se pare că discul de lut ars cu patru găuri pe margine, cu două perechi de romburi incizate pe una dintre fețe și pictat cu roșu, ar constitui un indiciu sigur al cultului soarelui. Faptul că s-a mai găsit încă un fragment de disc similar, dar cu alt decor, arată clar că, indiferent de ce simbol reprezintă romburile, asemenea discuri nu pot fi o dovadă pentru existența unui cult al soarelui, căci atunci simbolurile — respectiv motivele decorative — ale celor două discuri ar fi trebuit să fie aceleași.

În capitolul următor (9) sînt studiate uneltele și armele de piatră și silix, precizîndu-se că cele de os sînt foarte numeroase. Surprinzătoare este păstrarea celor cîteva unelte de lemn. Se trec în revistă apoi obiectele de po-doabă (cap. 10 — „bijuterii”), precizîndu-se existența pieselor de Spondylus, pentru ca în cap. 11 să fie descrise destul de puținele piese plastice: cîteva piese antropomorfe, brațe și picioare izolate (pentru care se admite explicația dată de A. Nișu, potrivit căruia acestea sînt *ex. voto*), statuetele de animale și reprezentările plastice pe ceramică.

Un foarte amplu capitol 12 tratează despre ceramică, împărțită pe faze și categorii. În faza I elementele Danilo sînt reprezentate de ceramica cu decor spiralic și pictată, inclusiv fragmente ce sînt „pur Ripoli” de pe coasta italiană; cele Kakanj sînt constituite de rhyton-urile cu 4 picioare și de alte piese;

la acestea se adaugă o serie de elemente de tip Butmir și de tip Lengyel. Acum se observă nașterea stilului Butmir. În faza a II-a, deși se mai întâlnește și ceramică de tip adriatic, este un adevărat apogeu al expresiei artistice a culturii Butmir. Una dintre caracteristicile fazei a III-a este cantitatea mare de ceramică de tip adriatic, în care predomină unele forme similare cu acelea ale grupei Hvar-Lisičići. Elementele Butmir și-au pierdut predominarea și caracterul specific, motivul spiralic dispărând cu totul, iar prezența unor fragmente specifice culturii Kostolac arată că așezarea a fost locuită și după sfârșitul neoliticului. Analiza detaliată și temeinică a materialelor ceramice îi îndreptățește pe autor să afirme că baza culturală și etnică a culturii Butmir a fost cultura Kakanj, la formarea acestei noi culturi contribuind o serie de elemente primare (cultura Danilo, influențele răsăritene care au adus metalul, și ceramica în benzi, central-europeană) și altele secundare (ceramica pictată mediteraneană, cultura Lengyel și chiar complexul ceramicii pictate moldovo-ucraineană).

Autorul este de acord cu afirmația lui S. Batović că spirala e mai veche la Adriatica decât în Tesalia, dar poate ar fi trebuit să se țină seama de faptul că în Peninsula Balcanică ea apare chiar în ceramica pictată a culturii Starčevo, pentru a nu mai stăruia asupra frecvenței ei în cultura Vinča. Și, de vreme ce se admite că ceramica neagră lustruită vine dinspre est-sud-est, ni se pare că motivul spiralic ar fi putut veni pe aceeași cale. În privința acestei ceramici negre lustruite, pe care autorul împreună cu alți colegi iugoslavi o socotește „rezultatul șocului metalic dinspre est, imitându-se în lut vasele metalice din est” (Asia), trebuie precizat că, potrivit datelor C 14 (chiar ne-recalibrate), începutul culturilor balcano-dunărene caracterizate prin ceramică neagră lustruită este anterior apariției vaselor metalice în Asia Anterioară, așa încît — deși cu totul verosimil că purtătorii culturilor Vinča, Dudești etc. au venit dinspre sud-est, ceramica neagră lustruită nu se datorește nici unui „șoc-metalic”. În legătură cu componenta nordică-dunăreană, care ar fi adus culturii Butmir decorul spiralic (deși se recunoaște că acesta era cunoscut mal dinainte, din cultura Kakanj), nouă ni se pare că benzile umplute cu puncte atît de tipice și pentru cultura Vinča-Turdaș, s-ar putea datora mai degrabă influențelor acesteia, de vreme ce tot se recunoaște o influență din această direcție în ceramica neagră lustruită.

Făcînd și unele comparații cu ceramica culturii Petrești, autorul se întreabă cum s-ar

putea explica legăturile dintre Obre II și această cultură și se gîndește la un eventual mare val cu ceramică pictată pornit de pe coastele Mediteranei, care pe de o parte a dus ceramica pictată în Grecia, Italia și Dalmația, iar pe de altă parte în estul Mediteranei, în Bulgaria, Moldova și Transilvania, acestor mișcări etnico-culturale putîndu-li-se datora paralelismele dintre Obre II și Petrești. Problema ni se pare însă ceva mai complexă, deoarece culturile Petrești și Cucuteni nu pot aparține valului primordial (Proto-Sesklo și Starčevo) cu ceramică pictată, de care sînt separate cronologic și teritorial de culturile cu ceramică neagră lustruită (Vinča-Turdaș, Dudești, Precucuteni). Iar explicarea culturii Petrești printr-un nou val meridional, la care s-au gîndit unii cercetători, este dificilă tocmai pentru că nu se poate preciza nici un jalon intermediar între sudul Peninsulei Balcanice și nordul Carpaților la data apariției culturii cu ceramică pictată din centrul-sud al Transilvaniei.

Problema cronologiei absolute fiind rezervată cercetătorilor americani, autorul se ocupă numai cu cronologia relativă, încercînd unele sincronisme și cu cultura Petrești, care însă nu pot fi concludente, deoarece — indus în eroare de ipotezele, infirmate ulterior, ale unor cercetători români privind existența unor faze Turdaș-Petrești și Petrești-Turdaș, predecesoare ale culturii Petrești propriu-zise — operează cu aceste faze.

În considerațiile finale, A. Benac reafirmă că prin săpăturile de la Obre II s-a rezolvat problema originii și evoluției culturii Butmir, putîndu-se spune că în valea superioară a râului Bosna s-au întîlnit trei lumi: una vest-mediteraneană, alta a sud-estului și alta din bazinul Dunării — concluzii care în linii generale ni se par cu totul valabile.

Înainte de a încheia trebuie să arătăm însă că n-am putut rezuma aici toate datele cuprinse în amplele descrieri ale materialelor, după cum nu ne-am putut opri nici asupra tuturor punctelor de vedere ale autorului, dar se cuvine să subliniem temeinicia analizelor, prudența cu care sînt formulate cele mai multe dintre concluziile pentru care datele nu sînt încă suficiente, excelenta ilustrare a a ambelor monografii, într-un cuvînt atît seriozitatea acestor contribuții, cit și marea lor utilitate pentru toți cercetătorii care studiază problemele neo-eneoliticului din sud-estul Europei.

Vladimir Dumitrescu